

ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄВРОСОЮЗУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Характерною ознакою сучасного зовнішньополітичного курсу Євросоюзу є значна активізація його політики у відносинах з країнами ісламського світу, насамперед Близького і Середнього Сходу, підвищення його ролі у вирішенні ключових питань цього регіону. На сьогодні зазначений регіон визначено у документах Ради Євросоюзу та Єврокомісії як “ключовий пріоритет зовнішньої політики”. [The EU’s Mediterranean and Middle East Policy. Overview // [http:// europa.eu.int/com/external_relations/med_mideast/itfo/index.htm](http://europa.eu.int/com/external_relations/med_mideast/itfo/index.htm)]

В основі цього – низка об’єктивних чинників. По-перше, підвищення ролі ісламського чинника у світових геополітичних та гео економічних процесах, що безпосередньо відбивається у всіх сферах суспільного життя європейських країн. Зростає залежність країн Євросоюзу від постачання з країн ісламського світу нафти, газу, урану, рідкісних металів тощо. Сьогодні внаслідок існуючих тенденцій у розвитку демографічної ситуації в розвинених європейських країнах, відбувається значний вплив імігрантів-мусульман із країн Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Індії, Бангладеш, Пакистану, Туреччини, інших країн ісламського Сходу. Вже сьогодні у Франції мешкає 5,8 млн. імігрантів-мусульман, у Великій Британії – 1,6 млн., в Італії – 1 млн., Німеччині – 1,5 млн. Всього на теренах Європейського Союзу мешкає більш ніж 15 млн. мусульман й очікується що їх кількість збільшиться до 40 млн. у 2005 р. [Запад против ислама Исследование Ш.Султанова // http://www.islam.ru/pressclub/analitika/zapisl?print_page; Hussain Dilwar. Europe and islam: Mutual Experiences and the Future/2005/03/article05.shtml.] Отже, іслам стає сьогодні невід’ємною складовою європейської цивілізації, її політичного, соціально-економічного та духовного життя. Початок переговорів із Туреччиною про можливі строки її приєднання до Євросоюзу означають, що Євросоюз незабаром перестане бути

* К. істор. н., зав. сектором міжнародного регіонального співробітництва відділу зовнішньої політики Національного Інституту стратегічних досліджень.

клубом лише християнських держав, стане розвиватися на основі як християнської, так і мусульманської культури.

Намагання Євросоюзу стати провідною економічною і політичною потугою у світі, в тому числі і у межах трансатлантичного співтовариства, також актуалізує перед ним проблему збільшення свого впливу на ісламські країни, які сьогодні є в епіцентрі світової політики.

У запропонованій статті автор дослідження, на основі використання проблемно-історичного, системного і компаративного методів, ставить за мету виявлення основних пріоритетів та особливостей сучасного етапу взаємовідносин Євросоюзу із країнами ісламського світу; узагальнення основних досягнень та прорахунків у здійсненні Євросоюзом своєї ісламської політики у зовнішньополітичній сфері; визначення головних напрямів співпраці Української держави з Євросоюзом у формуванні нової системи.

Головним інструментом взаємодії та впливу Євросоюзу на ісламський світ є Барселонський процес або Євро-Середземноморське Партнерство. Барселонський процес як інноваційну модель розвитку стратегічних відносин Євросоюзу з країнами близькосхідного регіону було започатковано на Євро-Середземноморській конференції міністрів закордонних справ у Барселоні 27-28 листопада 1995 р. Ця конференція стала відправним пунктом у здійсненні політики Євро-Середземноморського Партнерства у межах нового і гнучкого формату політичних, економічних, соціальних і культурно-духовних відносин між 25 країнами Євросоюзу та 10 партнерами Східного Середземномор'я і Близького Сходу, абсолютна більшість яких є мусульманськими країнами (Алжир, Єгипет, Йорданія, Ліван, Марокко, Палестинська автономія, Сирія, Туніс, Туреччина та Ізраїль). Окрім перелічених країн, статус спостерігача з 1999 р. має Лівія.

Барселонська Декларація (1995 р.) визначила три головних напрями співпраці у межах Євро-Середземноморського Партнерства: створення спільної зони миру і стабільності за допомогою невикористання сили у політиці та діалогу з питань безпеки; формування зони спільного процвітання через економічне і фінансове співробітництво та поступове створення зони вільної торгівлі, зближення між народами через соціальне, культурне і гуманітарне співробітництво, яке має на меті налагодження

розуміння між громадянськими суспільствами. Євросоюз розглядає Євро-Середземноморське партнерство як глобальну й всеохоплюючу політику між рівними партнерами й амбіційними довготерміновими цілями, що включають повагу до прав особистості, демократичність та інші спільні принципи, а також політичне, безпекове, соціальне, культурне та гуманітарне співробітництво. Центральним у співробітництві є перехід до відкритої ринкової економіки через зосередження уваги на економічному та фінансовому співробітництві. [Euro-Mediterranean Partnership / Barcelona Process // http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/index.htm; Barcelona – a historic change and chance // http://europa.eu.int/external_relations/euromed/histo.htm.]

Євро-Середземноморське Партнерство має два взаємодоповнювальні виміри: двосторонній, у межах якого ЄС впроваджує всеохоплююче співробітництво з кожною країною регіону окремо, та регіональний, одним із найсуттєвіших інноваційних аспектів якого є партнерство у сфері політичного, економічного та культурного регіонального співробітництва з регіоном у цілому. Євросоюз здійснює співробітництво з кожною мусульманською країною близькосхідного регіону на двосторонній основі. Найважливішою формою співробітництва є Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію, що укладаються з кожною країною окремо. Вони містять як загальні принципи, якими керується Євро-Середземноморське Партнерство, так і специфіку взаємовідносин Євросоюзу з кожною країною Близького і Середнього Сходу. Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію замінили собою угоди першого покоління, укладені у 70-ті роки це – так звані Угоди Співробітництва. Протягом 1997-2004 рр. було укладено 9 Угод про Євро-Середземноморську Асоціацію з Палестинською автономією, Тунісом, Ізраїлем, Марокко, Йорданією, Єгиптом, Алжиром, Ліваном та Сирією. До цих дев'яти Угод можна додати й десяту, укладену у 1995 р. між Євросоюзом і Туреччиною щодо створення митного союзу. [Euro-Mediterranean Association Agreements: the Partnership is moving forward. MEMO/04/275 – Brussels 25 November 2004 // http://europa.eu.int/comm.external_relations/euromed/news/memo04_275htm.]

Євросоюз на сьогодні є найбільшим донором у наданні певійської допомоги країнам близькосхідного регіону. Так, у 2003 р. близькосхідні країни отримали від Євросоюзу через механізми Євро-Середземноморського Партнерства близько 1

млрд. євро у вигляді грантів на 2 млрд. євро через позики, не враховуючи допомогу, надану країнами Євросоюзу, що беруть участь в Партнерстві згідно з їхніми національними програмами.

Головним фінансовим інструментом ЄС у реалізації Євро-Середземноморського Партнерства є програма МЕДА. Більшість фондів МЕДА розподілена між 9 країнами-партнерами (за винятком Кіпру, Мальти та Ізраїлю) на двосторонній основі з метою надання підтримки процесу економічного переходу (тобто переважно для підготовки запровадження режиму вільної торгівлі) та зміцнення соціально-економічного балансу країн (зниження короткотермінових витрат, пов'язаних з економічним переходом, за допомогою відповідних заходів у сфері соціальної політики). решта фондів МЕДА використовується для вжиття регіональних заходів. За період 1995-2004 рр. на фінансування співробітництва Європейського Союзу із мусульманськими країнами Близького Сходу через програму МЕДА спрямовано 6,2 млрд. євро із загальної суми 6,8 млрд. євро бюджетних ресурсів сьогодні МЕДА здійснює другий програмний період (2000-2006 рр.) з бюджетом 5,3 млрд. євро. [Commissioners Ferrero-Waldner and Mandelson to meet Gulf Cooperation Council in Bahrain, 5 April 2005 // http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/ip05_378.htm]

Реалізація Євро-Середземноморського Партнерства тісно пов'язане з розвитком відносин Євросоюзу з країнами Перської затоки. Відносини ЄС із Саудівською Аравією, Бахрейном, Кувейтом, Оманом, Катаром та Об'єднаними Арабськими Еміратами здійснюється через Угоду про співробітництво, яку було підписано між Європейським Союзом і Радою Співробітництва арабських країн Перської затоки у 1989 р. Відносини Євросоюзу з Іраном, Іраком та Єменом здійснюються за двосторонніми угодами. У 1989 р. Європейська Комісія та Рада Співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) уклали Угоду про співробітництво. Відтоді міністри закордонних справ ЄС та РСАДПЗ щорічно проводять Спільну Раду міністрів, а також засідання Спільного комітету з питань співробітництва і Діалог регіональних директорів.

Метою цієї Угоди є забезпечення стабільності у цьому стратегічно важливому регіоні та підтримка політичних та економічних реформ. Угода про співробітництво 1989 р. містила зобов'язання обох сторін розпочати переговори щодо укладання Угоди про вільну торгівлю між ЄС та РСАДПЗ. Такі переговори

розпочалися ще у 1990 р., але, внаслідок нестабільної ситуації у регіоні Перської затоки, ще тривають. 5 квітня 2005 р. у Бахрейнї відбулося засідання міністрів закордонних справ країн Євросоюзу та Ради Співробітництва арабських держав Перської затоки, присвячене розгляду шляхів поглиблення відносин Євросоюзу з державами Перської затоки. Центральною темою засідання став пошук спільних кроків у напрямі формування зони вільної торгівлі ЄС - держави Перської затоки. [Commissioners Ferrero-Waldner and Mandelson to meet Gulf Cooperation Council in Bahrain, 5 April 2005 // [http:// europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/ip05_378.htm](http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/ip05_378.htm)]

Реалізуючи стратегію своєї політики щодо ісламського світу, Євросоюз відіграє одну з ключових ролей у близькосхідному мирному процесі. За допомогою економічних, дипломатичних та гуманітарних важелів впливу Євросоюз є головним контриб'ютором близькосхідного мирного процесу. Як один з чотирьох партнерів у форматі Міжнародного (Близькосхідного) Квартету разом зі Сполученими Штатами Америки, ООН та Росією, ЄС сприяє пошуку шляхів досягнення всеохоплюючого та стабільного миру і процвітання в регіоні. Близькосхідним Квартетом розроблено План дій "Дорожня карта", який передбачає досягнення миру на Близькому Сході через створення незалежної, стабільної, цілісної демократичної Палестинської держави та повної нормалізації її відносин із Ізраїлем на основі справедливого вирішення усього комплексу проблем палестинсько-ізраїльського конфлікту.

У жовтні 2005 р. Європейська Комісія заявила про амбітні плани Євросоюзу щодо допомоги у будівництві політично та економічно стабільної Палестинської держави. Як зазначила Європейський комісар з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б.Ферреро-Вальднер, метою цих планів є використання можливостей, які з'явилися внаслідок виходу Ізраїлю із Сектора Гази та реалізація на основі нової ситуації всебічної середньострокової стратегії допомоги. Б.Ферреро-Вальднер закликала країни ЄС виділити для розбудови Палестинської держави додатково 200-300 млн. євро.

Імплементация зазначених планів Євросоюзу залежатиме від продовження реформування влади Палестинської автономії, що має включати посилення можливостей інститутів громадянського суспільства та реструктуризацію міністерств та відомств.

Предметом особливої уваги Євросоюзу у здійсненні своєї політики стосовно ісламського світу є нарощування допомоги у становленні демократичного, оновленого Іраку. Напередодні перших вільних парламентських виборів в Іраку 31 січня 2005 р. Європейська Комісія опрацювала комплекс заходів, спрямованих на надання суттєвої допомоги у проведенні виборів. За угодою з ООН та Незалежною виборчою комісією Євросоюз надав Іраку допомогу в обсязі 31,5 млн. євро для створення надійних механізмів здійснення передвиборної кампанії на її завершальному етапі. Крім того, Європейська Комісія та Європейський Офіс гуманітарного співробітництва виділили на відновлення Іраку майже 320 млн. євро. [Commission offers fresh support for the electoral process in Iraq // <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/1340&cformat=>] В 2005 році здійснено нову програму допомоги Іраку у розмірі 200 млн. євро. Після успішного проведення парламентських виборів в Іраку Євросоюз розробив план підготовки висококваліфікованих службовців для цієї країни. Згідно з цим планом у країнах Євросоюзу були підготовлені близько 700-800 офіцерів поліції, держслужбовців та суддів. [Iraqi civilians to be trained in the EU // <http://euobserver.com/?aid=18260&cprint=1>]

Надзвичайно важливу роль у здійсненні своєї ісламської політики Євросоюз надає відносинам з Іраном, насамперед у контексті недопущення застосування Іраном своєї ядерної програми для створення зброї масового ураження. Політика Євросоюзу з цього надзвичайно складного і делікатного питання, що безпосередньо стосується не лише регіональної, а й світової безпеки, спрямована на те, щоб змусити Іран відмовитись від програми збагачення урану в обмін на можливість розвивати мирну ядерну програму. Євросоюз запропонував при цьому навіть допомогу щодо отримання західних технологій у сфері мирного атому. Від імені ЄС європейська "трійка" (Німеччина, Франція та Велика Британія) безпосередньо веде переговори з Іраном з метою досягти позитивного вирішення зазначеної проблеми.

Гнучка, але разом з тим послідовна позиція Євросоюзу стосовно неприпустимості застосування сили проти Ірану, яка була чітко висловлена Високим представником Євросоюзу з питань зовнішньої і безпекової політики Х.Соланою, який наголосив, що воєнний напад на ядерні об'єкти Ірану буде "помилкою", а також лідерами провідних країн ЄС під час європейського турне

Дж.Буша, призвела до зближення позицій ЄС та США з цього питання. У прес-релізі Держсекретаря США К.Райс від 11 березня 2005 р. зазначалося, що США високо оцінюють зусилля європейської “трійки” у переговорному процесі з Іраном й висловлюють сподівання щодо спроможності ЄС мирними та дипломатичними засобами забезпечити виконання Іраном своїх зобов’язань. [Secretary Condoleeza Rice: U.S. Support for the EU-3. – Washington, DC, 2005. – March 11] Після тривалої перерви у переговорному процесі, починаючи із серпня 2005 р., саме європейська “трійка” виявила ініціативу у спробах відновити переговори з Іраном стосовно забезпечення мирного характеру його ядерної програми.

Останнім часом Євросоюз намагається опрацювати стратегію входження у політико-правовий простір Близькосхідного регіону таких радикальних ісламських угруповань, як ХАМАС та ХЕЗБОЛЛА. У листопаді 2005 р. міністрами закордонних справ країн Євросоюзу було прийнято рішення щодо здійснення суто технічних контактів з кандидатами від ХАМАСу, на парламентських виборах у Палестинській автономії в січні 2006 р. Сьогодні в середині Євросоюзу точиться дискусія щодо визначення своєї позиції стосовно зазначених угруповань. Якщо Нідерланди негативно відносяться до таких політичних контактів, то Велика Британія і Франція наполягають на необхідності таких контактів. При цьому Велика Британія аргументує своїм досвідом налагодження діалогу та включення до політичного процесу радикального крила Ірландської Республіканської Армії (ІРА). Позиція названих європейських країн виявилася особливо актуальною у світлі перемоги ХАМАС на виборах до палестинського парламенту.

27-28 листопада 2005 р. у Барселоні відбувся ювілейний саміт Євро-Середземноморського Партнерства, присвячений 10-ій річниці Барселонського процесу. У ньому взяли участь представники 25 країн ЄС, 10 арабських країн, Ізраїль, Туреччина, а також керівництво Єврокомісії та Європарламенту. Головною метою саміту стало опрацювання подальших кроків, спрямованих на надання нового дихання, зміцнення Барселонського процесу як найбільш оптимальної моделі співробітництва Євросоюзу із мусульманськими країнами Близького і Середнього Сходу та Перської затоки.

На самміті було прийнято три основних документи: політичний – “Президентська заява”, спеціальний – “Кодекс поведінки по відношенню до тероризму” та соціально-економічний – “Програма дій на 5 років”. [Chairmen’s Statement 10th Anniversary Euro-Mediterranean Summit, Euro-Mediterranean Code of Conduct on Countering Terrorism, Five Year Work Program]

Останній самміт учасників Барселонського процесу також продемонстрував й існуючі серйозні проблеми у взаємовідносинах між керівництвом Євросоюзу та лідерами арабських країн, які вкрай болісно сприймають критику на свою адресу стосовно рівня демократичності своїх країн. Це невдоволення проявилось у тому, що, окрім президента Палестинської автономії М.Аббаса, на самміт не прибули лідери інших арабських країн. [EU puts brave face on tense Euromed summit // Khaleej Times, 29 November, 2005]

Разом з тим, потрібно зазначити, що Барселонський процес має достатньо могутній потенціал збагачення й удосконалення механізмів співпраці Євросоюзу з ісламськими країнами Близького і Середнього Сходу та Перської затоки. Успішна реалізація Україною своїх національних інтересів у зазначеному регіоні потребує адекватного врахування можливостей Барселонського процесу та безпосередньої участі нашої країни у Євро-Середземноморському Партнерстві безпосередньо або через структури ГУАМ, ОЧЕС та Спільноти демократичного вибору.